

ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ВИКОРІНЕННЯ ПРИМУСОВОЇ ПРАЦІ

ШАШКОВА-ЖУРАВЕЛЬ Ірина Олександрівна. - доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Інституту права МАУП
ЖУРАВЕЛЬ М.І. - магістрант Інституту права МАУП

Дана наукова стаття присвячена комплексному дослідженню міжнародно-правової системи викорінення примусової праці. Стаття містить аналіз міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної організації праці, що спрямовані на боротьбу з примусовою працею. Автор також окреслює взаємозв'язок проблем примусової праці та работоргівлі.

Ключові слова: *примусова праця, викорінення примусової праці, рабство, работоргівля, Міжнародна організація праці.*

На сучасному етапі розвитку міжнародного співтовариства, незважаючи на наявність у більшості держав світу достатньо деталізованої системи правових гарантій у сфері праці, насамперед, заборони примусової праці, для багатьох держав світу, у тому числі для України, проблема різних форм експлуатації людини під загрозою покарання є не вирішеною. На даний час, вказана проблема набуває особливо гострого характеру, що обумовлений складною соціально-економічною ситуацією у світі. Міжнародно-правовим аспектам викорінення примусової праці приділяли увагу в своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні учені як: Д.К. Бекашев, С.А. Красильников, К.Б. Левченко, Н.Л. Лютов, А.С. Мацко, П. Е. Морозов, О.П. Петрашук, О. Стасів, Т.В. Стринковська, Є.С. Тоадер, Є. Тюрюканова, Ю.С. Шемшученко та ін. Однак, проблема боротьби з примусовою працею на міжнародному рівні характеризується

складним та комплексним характером, що обумовлює актуальність подальших ґрунтовних наукових досліджень у цьому напрямі.

Метою даної наукової статті є комплексне дослідження міжнародно-правової системи викорінення примусової праці.

Завдання даної наукової статті передбачають:

- аналіз універсальних міжнародно-правових актів Організації Об'єднаних Націй та Міжнародної організації праці, спрямованих на боротьбу із застосуванням примусової праці;
- характеристику відображення універсальних вимог щодо викорінення примусової праці на рівні міжнародно-правових актів Ради Європи;
- дослідження взаємозв'язку глобальної проблеми міжнародно-правової боротьби з работоргівлею із проблемою міжнародно-правового викорінення примусової праці.

Слід зазначити, що загальносвітові тенденції поширення вказаного ганебного явища виглядають невтішними. Так, згідно з дослідженнями Міжнародної організації праці, на даний час у світі 20,9 млн. осіб є жертвами примусової праці. При цьому, із вказаної кількості 4,5 млн. осіб є жертвами примусової праці з метою сексуальної експлуатації; 14,2 млн. осіб є жертвами примусової праці з метою економічної експлуатації в таких галузях, як сільське господарство, будівництво, домашня праця,

виробництво. У свою чергу, 2,2 млн. осіб є жертвами примусової праці, нав'язаної державою (йдеться про працю ув'язнених в умовах, що не відповідають нормам МОП, або про працю, до якої людей примушують офіційні збройні сили або повстанські збройні формування) [1].

Варто вказати на те, що в різні періоди розвитку правової науки існували різні підходи до розуміння сутності категорії «примусова праця». Так, у радянські часи в тлумаченні вказаного поняття яскраво простежувався класовий підхід. Зокрема, Велика радянська енциклопедія визначає «примусову працю» як характерну для антагоністичних формацій суспільну форму праці, при якій працюючий вимушений віддавати без еквівалента результати своєї праці панівним класам, що виникає на певному етапі розвитку виробничих сил суспільства, коли створюються умови для експлуатації людини людиною [2]. У сучасній міжнародно-правовій доктрині поняття «примусова праця» розглядається як будь-яка робота або служба, що її вимагають від особи під загрозою покарання і для якої ця особа не запропонувала добровільно своїх послуг. Як бачимо, сучасне визначення вказаного поняття повністю позбавлене формаційного забарвлення та є достатньо узагальненим. На думку таких вчених, як Н.Л. Лютов та П.Е. Морозов, із вказаного визначення можна виділити три елементи поняття, тобто примусова праця має наступні ознаки: 1) являє собою роботу або службу; 2) вимагається під загрозою покарання; 3) для цієї роботи послуги не були запропоновані добровільно [3].

Дослідження універсальної міжнародно-правової системи викорінення примусової праці потребує, насамперед, аналізу положень міжнародно-правових документів Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованої установи – Міжнародної організації праці в цьому напрямі. Так, заборона примусової праці, як одна із міжнародно-правових гарантій свободи особи, передбачена в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року [4]. Також заборона примусової праці впливає із положень Міжнародного пакту про економіч-

ні, соціальні і культурні права від 1966 р. Зокрема, у ст. 6 вказаного пакту передбачено право кожної людини заробляти собі на життя працюю, яку вона вільно обирає або на яку вільно погоджується [5].

Слід зазначити, що найбільш деталізовані міжнародно-правові норми, що стосуються заборони примусової праці, були розроблені в рамках Міжнародної організації праці. Центральне місце в міжнародно-правовій системі боротьби з примусовою працюю належить Конвенціям МОП: № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» від 1930 р. та № 105 «Про скасування примусової праці» від 1956 р.

Одним із перших міжнародних документів, спрямованих на обмеження примусової праці є вищезазначена Конвенція Міжнародної організації праці № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» від 1930 р. В ст. 2 Конвенції передбачено види трудової діяльності, які не включаються в поняття «примусова та обов'язкова праця», зокрема:

- будь-яка робота або служба, що вимагається на підставі законів про обов'язкову військову службу;
- будь-яка робота або служба, що є частиною звичайних громадянських обов'язків громадян повністю самоврядної країни;
- будь-яка робота або служба, що її вимагають від якої-небудь особи на підставі вироку, винесеного рішенням судового органу;
- будь-яка робота або служба, що її вимагають в умовах надзвичайних обставин, тобто у випадках війни або лиха, або загрози лиха;
- дрібні роботи громадського характеру, тобто роботи, що виконуються для прямої користі колективу членами даного колективу і які тому можуть вважатися звичайними громадянськими обов'язками членів колективу за умови, що саме населення або його безпосередні представники мають право висловити свою думку про доцільність цих робіт.

Важливо, що виходячи із положень вказаної Конвенції, до примусової чи обов'язкової праці можуть бути притягну-

ті тільки дорослі працездатні особи чоловічої статі, вік яких буде не нижче вісімнадцяти і не вище сорока п'яти років. Також прогресивним, на час прийняття зазначеної Конвенції, положенням була вимога поступового скасування примусової чи обов'язкової праці, що її вимагають як податок, і примусової чи обов'язкової праці, до якої вдаються для виконання громадських робіт начальники, які виконують адміністративні обов'язки [6]. Зазначена конвенція була ратифікована Україною в 1956 році.

Варто відзначити, що положення вищезазначеної Конвенції були деталізовані в Рекомендації Міжнародної організації праці № 36 «Про регламентацію примусової чи обов'язкової праці» від 28.07.1930 р. Найбільш гуманістично спрямованим положенням вказаної рекомендації видається факультативний припис державам вживати всіх можливих заходів для того, щоб залучення до примусової праці в жодному випадку не призводило до прямого або опосередкованого застосування примусової або обов'язкової праці по відношенню до жінок і дітей [7].

Потрібно зауважити, що більш імперативні положення щодо обов'язку держав-учасниць скасувати на території під їх юрисдикцією примусову працю містяться в конвенції Міжнародної організації праці № 105 «Про скасування примусової праці» від 1957 р. Відповідно до ст. 1 вказаної Конвенції, на держави-члени МОП покладається зобов'язання скасувати примусову або обов'язкову працю і не допускати це явище:

- як засіб політичного впливу чи виховання або як засіб покарання за наявність чи за висловлювання політичних поглядів, чи ідеологічних переконань, протилежних існуючій політичній, соціальній чи економічній системі;
- як метод мобілізації та використання робочої сили для потреб економічного розвитку;
- як засіб підтримання трудової дисципліни;
- як засіб покарання за участь у страйках;

- як захід дискримінації за ознаками расової, соціальної і національної приналежності чи віросповідання.

Важливо, що, виходячи із положень вказаної Конвенції, кожна держава-учасниця Міжнародної організації праці, що ратифікувала цю Конвенцію, зобов'язується вжити ефективних заходів щодо негайної і повної відміни вищезазначених видів примусової чи обов'язкової праці [8]. До зазначеної конвенції наша держава приєдналася в 2000 році.

Необхідно зазначити, що надзвичайно важливим міжнародно-правовим актом з точки зору розвитку контрольного механізму дотримання державами-учасницями зобов'язань щодо скасування примусової праці на території під їх юрисдикцією стала Декларація МОП «Про основоположні принципи та права у сфері праці» від 18.07.1998 р. Головне значення вказаної Декларації полягає в тому, що вона покладає обов'язок на всі держави-учасниці Міжнародної організації праці дотримуватись головних принципів та прав у сфері праці, навіть якщо вони не ратифікували відповідні конвенції – в силу самої лише участі в Організації. Відповідно до положень вказаної Декларації, скасування всіх форм обов'язкової або примусової праці розглядається як одне із основоположних прав у сфері праці, поряд із дійсною заборонаю дитячої праці; свободою об'єднання та дійсним визнанням права на ведення колективних переговорів та недопущенням дискримінації в галузі праці [9].

Варто зазначити, що досліджувані універсальні міжнародно-правові норми щодо необхідності скасування примусової праці уточнюються та деталізуються на регіональному рівні. Так, на рівні Ради Європи заборона рабства та примусової праці імперативно передбачена в статті 4 Європейської конвенції «Про захист прав людини та основних свобод» від 1950 р. Зокрема, в Конвенції йдеться про неприпустимість:

- утримання жодної людини в рабстві або в підневільному стані;
- поневолення жодної людини до примусової або обов'язкової праці.

Водночас, у Європейській конвенції

частково дублюються положення Конвенції МОП № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» від 1930 р, зокрема, зазначається, що термін «примусова або обов'язкова праця» не охоплює:

- будь-яку роботу, виконання якої, звичайно, вимагається під час ув'язнення;
- будь-яку службу військового характеру, або у випадку відмови від неї з релігійних або політичних мотивів у країнах, де така відмова визнається, службу, визначену замість обов'язкової військової служби;
- будь-яку службу, яка повинна виконуватися у випадку надзвичайного стану або стихійного лиха, що загрожує життю чи добробуту суспільства;
- будь-яку роботу чи службу, яка становить собою звичайні громадянські обов'язки [10].

Потрібно констатувати, що в сучасних умовах розвитку суспільства проблема застосування примусової праці пов'язана, більшою мірою, не з недемократичним політико-правовим режимом, за якого держави допускають існування цього ганебного явища на своїй території (більшість держав світу вживають заходи для реалізації універсальних правозахисних норм), а з існуванням міжнародно-правової проблеми работоргівлі.

Поняття «рабство» визначається Конвенцією ООН «Про рабство» від 25.09.1926 р., яка є центральним елементом міжнародно-правової системи співробітництва держав у викориненні работоргівлі. Згідно зазначеної Конвенції, рабство розглядається як становище людини, над якою здійснюються елементи права власності або деякі із них [11]. Українською РСР вказана конвенція була підписана в 1956 році.

Слід зазначити, що за словами комісара ЄС з питань внутрішніх справ Сесілії Мальстрьом, майже 70% жертв работоргівлі – жінки, ще 15% – діти. При цьому найчастіше людей продають з метою сексуальної експлуатації, а також для примусової роботи і для вилучення органів [12].

Работоргівля є одним із найнебезпечніших злочинів міжнародного характеру, система міжнародної боротьби з яким розвивається в рамках міжнародного кри-

мінального права. На думку професора А.С. Мацко, работоргівля являє собою злочин міжнародного характеру, об'єктивну сторону якого становлять дії:

- пов'язані із захопленням, придбанням будь-якої особи або розпорядженням будь-якою особою з метою оборнення її у рабство;
- пов'язані з придбанням раба з метою його продажу або обміну;
- пов'язані з торгівлею рабами і перевезенням рабів.

Варто зазначити, що важливе значення у міжнародно-правовій боротьбі з работоргівлею також відіграє Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв подібних до рабства від 1956 р., положеннями якої передбачено зобов'язання всіх держав-учасниць:

1. Викоринити і карати як кримінальний злочин боргову кабалу; кріпацьке становище; продаж або передачу дитини для експлуатації;

2. Впровадити в національне законодавство відповідальність за дії, визнані як рабство і работоргівля [13].

Отже, на підставі вищезазначеного є можливість констатувати наявність достатньо ґрунтового та деталізованого масиву міжнародно-правових норм, спрямованих на боротьбу з примусовою працею як на універсальному, так і на регіональному рівні. Однак, вищенаведені статистичні дані щодо поширеності вказаного ганебного явища в державах світу свідчать, з одного боку, про низьку ефективність контрольного механізму щодо дотримання державами-учасницями міжнародно-правового зобов'язання щодо запобігання примусовій праці на своїй території, а з іншого боку, про недоліки системи міжнародного співробітництва в напрямі викоринення работоргівлі.

На нашу думку, шляхи оптимізації системи викоринення примусової праці в державах світу, у першу чергу, повинні включати:

- активізацію співпраці урядових структур з міжнародними неурядовими організаціями щодо виявлення та подолання

проблеми застосування різних форм примусової праці;

- посилення спільних заходів адміністративних органів держав, що займаються питаннями трудової міграції, особливо в державах, які приймають значні потоки трудящих-мігрантів, із засобами масової інформації щодо інформування працівників-мігрантів про ризик, пов'язаний із вказаною проблемою та шляхи його уникнення;
- об'єднання зусиль правоохоронних органів із загальноосвітніми закладами щодо виявлення випадків залучення дітей до примусової праці та притягнення винних осіб до відповідальності, насамперед, коли йдеться про найгірші форми дитячої праці;
- вжиття урядами держав заходів щодо забезпечення ефективної зайнятості та сприяння соціальному захисту населення, оскільки проблема примусової праці, переважно, має соціально-економічне підґрунтя.

Література:

1. МОП: В світі до праці примушують майже 21 млн. осіб. – Режим доступу: [www.gbc.ua]
2. Большая советская энциклопедия. — М.: Советская энциклопедия. 1969—1978.
3. Лютов Н. Л., Морозов П. Е. . Международное трудовое право: учебное пособие.- М., 2011. -216с.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. — К.: Право, 1995. — 37с.
5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966р. // Бюлетень Міністерства юстиції України. – №1.-2002

SUMMARY

The present scientific article is devoted to the complex research of the international-legal system of the forced labour illumination. The article contains the analyses of the international-legal acts of the United Nation's Organization and the International Labour Organization aimed on the struggle against the forced labour. The author also outlines the interdependence of the forced labour and slave-trade problems.

6. Конвенція МОП № 29 «Про примусову чи обов'язкову працю» від 1930 р. – Конвенції та рекомендації МОП, К., 1997 р.
7. Рекомендації МОП № 36 «Про регламентацію примусової чи обов'язкової праці» від 28.07.1930 р. – Конвенції та рекомендації МОП, К., 1997 р.
8. Конвенція МОП № 105 «Про скасування примусової праці» від 25.06.1957.- Конвенції та рекомендації МОП, К., 1997 р.
9. Декларация МОТ об основополагающих принципах и правах в сфере труда и механизме ее реализации. МБТ. – Женева.- 1998.
10. Європейська конвенція «Про захист прав людини та основних свобод» від 1950р. – Збірка договорів Ради Європи. К., Парламентське видавництво, 2000.- С. 27-45.
11. Єврокомісія стурбована зростанням кількості жертв торгівлі людьми.- Електронний режим доступу: [www.unian.ua]
12. Конвенція ООН « Про рабство» від 25.09.1926 р. – «Україна в міжнародно-правових відносинах»,книга 1. Юрінком, Київ, 1996р.
13. Мацко А.С. Міжнародне право: Навч. посіб.- 2-ге вид., переробл. і допов.-К.: МАУП, 2005.-232 с.